

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української
філології
Маріупольського державного
університету*

О. Єфремова

*магістрант факультету філології
та масових комунікацій
Маріупольського державного
університету*

ХУДОЖНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ МАКСИМА КОЛОМІЙЦЯ В РОМАНІ А. КОКОТЮХИ «ЧОРНИЙ ЛІС»

Останнім часом зріс інтерес до творів історичної тематики. Письменники торкаються теми героїчного минулого чи не в кожній другій книзі. Вона приваблює не тільки «майстрів пера», але й звичайну пересічну людину. Читач занурюється у вир історичних подій, намагається аналізувати, робити певні висновки і кожною прочитаною сторінкою підтверджує, що все ж таки історія не забута. Одним із найпопулярніших письменників, які працюють у жанрі історико-пригодницького роману, є Андрій Кокотюха. У його творах історичної тематики не тільки відбито події минулого, фатальні битви, криваві суперечки двох протиборчих сил, але й зображено людину у вирі цих подій, розкривається її внутрішня сутність. На прикладі одного з таких творів ми спробуємо показати трансформацію, а також розкрити аспекти тих чи інших змін у формуванні художнього образу.

Проблемі вивчення та дослідження історичного роману присвятили свої наукові праці такі вчені, як Н. Бернадська [1], А. Гуляк [2], О. Логвіненко [3], Д. Пешорда [4]. У працях С. Філоненко найбільш широко представлено художній світ детективних романів Андрія Кокотюхи в контексті розвитку масової літератури [5]. Ґрунтовних літературознавчих розвідок щодо проблеми історичного роману у творчості вищезгаданого письменника досі немає. Саме це і зумовлює актуальність нашої статті.

«Чорний ліс – це гостросюжетний історико-пригодницький роман, який, хоч і має за основу реальні історичні події та наукові джерела, все ж таки залишається художнім, а не документальним твором», – стверджує сам автор [6]. Розглядати роман як суто історичний ми не можемо, але й стверджувати, що він цілком художній, теж неправильно. На нашу думку, художні елементи настільки поєдналися з документальними фактами, що важко говорити про переваги одних над іншими.

2016 р. став для А. Кокотюхи досить таки плідним. З-під його пера вийшов друком не один історичний твір. Серед них можна виділити «Чорний ліс», який став першим у трилогії романів, присвячених боротьбі повстанських загонів на західноукраїнських землях.

Події, які лягли в основу роману «Чорний ліс», охоплюють незначний проміжок часу – декілька місяців 1943 р. За такий короткий час автор зумів відтворити частину найважливіших історичних подій Другої світової війни, коли українська повстанська армія вела запекле протиборство одразу на трьох фронтах: з німцями, поляками, «советами» – радянською армією та червоними партизанами. Реалістичне історичне тло допомогло письменнику якнайкраще показати внутрішні зміни людини в калейдоскопі таких подій. З кожною новою сторінкою ми бачимо перед собою нового героя, людину, яка всупереч життєвим переконанням змінила свої погляди на протилежні, переглянула ставлення до багатьох речей, переосмислила своє призначення в житті.

У центрі сюжету – маленька, але водночас така велика історія колишнього міліціонера з Миргорода, який волею долі опинився за ґратами. Чи винна доля в тому, що успішний правоохоронець сам собі зламав життя, розправившись за задалегідь розробленим планом зі своїм начальником Матвієм Романенком? Питання досить складне, бо не думав тоді Коломієць про те, що його відбування покарання в таборі затягнеться так надовго. Війна змінила все.

У романі «Чорний ліс» письменник зображує Максима «не колишнім офіцером, а в'язнем із присвоєним порядковим номером». На початку твору герой постає перед нами спокійною, виваженою людиною, яку вже нічого не злякає в цьому житті. Навіть звістка про смерть дружини не позбавила його внутрішнього спокою, він прийняв її як Боже покарання за скоєне: «Навіть якби Оксана зараз була жива, бо й тут втрутилась війна, і Коломієць цілком серйозно думав, що загибель дружини є тією Божою карою, яку мусив отримати за вбивство» [6, с. 11]. Війна перекреслила всі мрії про щасливе сімейне майбутнє, позбавила Максима змоги вийти раніше, зробила вдівцем. І тому він вирішив просто пливати за течією, підкоритися долі. Він уже змирився з тим, що він – свій серед чужих. Ніколи кримінальні авторитети не приймуть колишнього міліціонера, він завжди буде «лягавим». Зовсім скоро його життя зміниться, зміняться й погляди на війну, але певні сумніви щодо своєї ролі в ній все ж таки залишаться.

Перевернула все з ніг на голову зустріч героя з комісаром держбезпеки Руфіним, який запропонував очолити диверсійну групу з колишніх «зеків» для виконання спецзавдання: «Засудженому за вбивство міліціонерові Максимові Коломійцю випало бути закинутим у ворожий тил на чолі радянської диверсійної групи, яку повністю склали із кримінальних злочинців» [6, с. 62]. Чи знав герой, що його чекає далі?

Людей, які завжди жили за законами вулиці і всім своїм єством просякнуті криміналом, нічого і ніхто не змусить думати інакше. Так сталося і зі співкамерниками Максима, які мали разом із ним виконати спецзавдання. Як кажуть, скільки вовка не годуй, він все одно в ліс дивиться. Коломієць серйозно та відповідально поставився до виконання цього завдання, чого не можна сказати про тих, ким мав керувати. Вони мали свій план дій, який не передбачав узгодження з так званим «начальником». Дмитро Зубов, один із них, призначив себе головним серед подібних, і тому тримав все під контролем, чого наш герой не очікував. Зубов поставив його перед фактом: «Слухай сюди, начальнику, – заговорив Дмитро Зубов. – Дохлого Попа ми приперли сюди, аби тобі показати <...> командирів у нас із цього моменту нема. Та й начальник ти липовий. Або з нами йдеш, або лягаєш поряд із Попом. Ясно?» [6, с. 62]. Кримінальники дають йому право вибору: залишитися з ними й бути одним із них чи померти від їхньої руки. Вони готові прийняти його до себе і почати новий етап у житті за межами виправного табору: «Ми люди вільні, Коломійцю. І ти такий самий, як ми. Те, що між нами було, можна проіхати. Там, у таборі, ти був лягавим, якого свої ж посадили, але дали шанс. Значить, для нас, злодіїв, лишався чужим, хай жерли з одного баняка. Тепер усе помінялося. Сам вирішуй <...> Не підеш із нами, сам нічого не виграєш. Зубами порвемо, тут на місці, усі троє» [6, с. 79]. Та зраджувати самого себе, свої погляди і ставати одним із кримінальників він аж ніяк не збирався. Його особисті переконання не дозволяли зробити такий крок. Краще смерть, ніж перехід у злочинний світ.

Головний герой зберігає спокій протягом усього твору, до того часу, поки не опиняється в загоні Хмари. Але саме ситуація, яка змусила Максима ступити ногою на територію, контрольовану українським підпіллям, стала вирішальною для того, щоб Коломієць почав тверезо аналізувати та сприймати ту дійсність, яка була навкруги. Ми бачимо, що герой уже не такий, яким був на початку твору. Він розуміє, що гратися в героя, пробиратися до колії самому й шукати спосіб, як підірвати її – дурість чистої води. Шукати загін «Суворов» – теж не вихід, але боротися за своє життя варто. Його довгі сумніви, що робити і як ліпше вчинити, відкривають перед ним не найкращі перспективи.

Волею долі Максим опиняється в командира Хмари: «<...> відразу зрозумів, до кого потрапив, згадавши розмови про діяльність націоналістичних банд у тутешніх лісах» [6, с. 87]. Звинувачення у вбивстві одного із побратимів Хмари були висунуті колишньому офіцерові і якби у загоні панував самосуд, то смерті б він не уникнув. Але сталося інакше. Коломійця приваблювало в Хмарі його поведінка, манери, погляди, але водночас герой пам'ятав, що знаходиться на чужій для нього території. Саме тут, у підпільницькому загоні, перед ним вдруге постало право вибору: залишитися чи піти. Це дозволяє дійти висновків про симпатію автора до свого героя. Тому А. Кокотюха представляє йому різноманітні можливості для продовження боротьби за власне життя і розуміння того, що насправді відбувається в Україні.

З перших хвилин перебування в лавах загону Максим ставить собі певний бар'єр у спілкуванні з підпільниками. Він не хоче приймати їх погляди на війну, але й сумнівається у своїх: «Він точно не серед своїх, слід відкинути найменше бажання порозумітися, шукати спільну мову, щось там погодити <...> Ще трохи подібних думок, і він, чого доброго, поставить себе в один ряд із цими бандерівцями, німецькими посіпаками» [6, с. 90]. Зовсім скоро подібних думок у голові Коломійця не тільки не буде, а навіть не виникне бажання думати про подібне.

Максим Коломієць ніяк не може збагнути філософії хорунжого Хмари. Хоча глибоко всередині він готовий прийняти все те, що говорить повстанець, але щось заважає йому це зробити. Коломієць не може через себе переступити, його погляди роздвоюються, він сумнівається, адже виховувався він у вже на той час Радянській Україні, і з дитинства йому насаджувалися інші ідеали. Побачивши, як партизани займаються мародерством, знущуються з жінок і дітей, Максим підсвідомо приймає позицію хорунжого, хоча й не хоче в цьому зізнаватися. Міліціонер ніяк не очікував побачити колишніх своїх знайомих – Зубова, Болотова і Князева, які холоднокровно розправилися з мирним населенням, а тим паче побачити їх у рядах партизанського війська Маневича. Максим досі не може прийняти політику військового часу, для нього неприпустимими є такі речі, як мародерство, вбивство невинних, гвалтування. Це те, чого не виправдає жодна війна, якою б жорстокою та кривавою вона не була. Але залишитися людиною за таких обставин дуже важко, не переступити ту межу, яка відділяє бійця від вбивці та мародера, іноді дуже важко.

Надмірне прагнення справедливості допомагає Максимові Коломійцю зрозуміти, на чієму боці правда. І саме це дає йому можливість далі відчайдушно відстоювати її. Перше бойове завдання героя показало, ким він є насправді. Перед нами тепер не просто колишній міліціонер, вбивця, а людина, яка, зібравши волю в кулак і розібравшись у своїх сумнівах, починає діяти, і діяти рішучо.

Не оминає письменник у романі й образ Ванди Мостовської, польського агента, яку за наказом Хмари має вбити Максим. Саме Ванда допомагає Коломійцю розкритися і показати себе як воїна, борця за справедливість. Вона змушує героя постати перед нами зовсім іншим – повстанцем Східняком. Він довго не міг зізнатися собі, що того Максима Коломійця, який вірою і правдою служив радянській владі, вже немає. Від нього не залишилося нічого, тільки зовнішня оболонка, а нові думки, нове розуміння того, що тебе оточує, вміння розрізняти, хто друг, а хто ворог, заповнили його цілком і витіснили все те, що заважало йому повноцінно існувати. Відсутність військового досвіду не завадила Східняку провести блискучо довірену йому операцію, але один хибний крок він все ж таки зробив – відпустив Ванду, що надалі могло коштувати йому життя. Максим сам тепер готовий розправитися із собою, якщо виникне така потреба: «В крайньому разі, коли зрозумію, що до чогось не готовий, застрелюсь сам» [6, с. 230].

Останній бій у житті Хмари розставив все по своїх місцях. Максим, ризикуючи своїм життям, пішов сам на сам боротися із броньовиком. Його патріотичний обов'язок і страх за життя побратимів переважив усе, що було до цього, усі сумніви залишилися в минулому: «Зникли не лише звуки бою – запанувала дивна, несподівана, лунка тиша. Максим нічого не чув довкола себе, світ же звужився до коридора, що відділяв його від тильної частини ворожого броньовика <...> видершись нарешті на броньовик <...> витягнув чеку, нахилився й закинув гранату всередину» [6, с. 271]. Напад червоних партизан розбив підпільницьке угруповання вщент. Максим втратив друга. Так, друга, бо саме зараз, після смерті Хмари, він зізнався собі, що ця людина стала для нього більшим, ніж просто хорунжим. Він став для нього близькою людиною. У Коломійця залишилося багато питань, на які вже ніхто ніколи не дасть відповіді: «Уже ніхто не скаже, помиляється Коломієць чи ні. Вистачало остаточного розуміння: він чітко знає та усвідомлює, чому хоче лишитися з повстанцями далі <...> Зараз Максим Коломієць відчув себе на своєму місці» [6, с. 289]. Східняк твердо вирішив для себе, що поки в них із повстанцями є спільний ворог, він буде йти разом із ними і боротися до кінця, допоки не винищить усіх, хто буде зазіхати на те, що йому рідне.

Андрій Кокотюха у своєму романі віддає перевагу звичайним персонажам, які опиняються волею долі в калейдоскопі історичних подій. Із власної волі чи ні, вони борються за своє життя, своїх побратимів, свою державу і гідно стоять на боці справедливості. Своєрідність образів А. Кокотюхи в тому, що вони перебувають у постійній динаміці, зазнають своєрідної трансформації. Про це свідчить перетворення людини, яка не знає, чого хоче від життя, у вільного, сильного духом воїна, який готовий вступити в криваву сутичку та гідно протистояти ударам долі. Наступні твори письменника відкривають перед перспективи подальших наукових досліджень і спостережень над зображенням і художнім відтворенням історичного минулого нашої країни.

Література:

1. Бернадська Н. Український роман : теоретичні проблеми і жанрова еволюція : [монографія] / Ніна Бернадська. – К. : Академвидав, 2004 – 368 с.
2. Гуляк А. Становлення українського історичного роману / А. Гуляк. – К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997 – 293 с.
3. Логвиненко О. Сучасний український роман : еволюція, характери, стиль / О. Логвиненко. – К. : Вища школа, 1989. – 174 с.
4. Пешорда Д. Жанрові модифікації сучасного історичного роману : автореф. дис. .. канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Дамір Пешорда ; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2001 – 19 с.
5. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : [монографія] / С. Філоненко. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. – 432 с.
6. Кокотюха А. Чорний ліс : [роман] / А. Кокотюха. – 2-ге вид. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 304 с.

Анотація

Л. РОМАНЕНКО, О. ЄФРЕМОВА. ХУДОЖНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ МАКСИМА КОЛОМІЙЦЯ В РОМАНІ А. КОКОТЮХИ «ЧОРНИЙ ЛІС»

У статті розглянуто художню трансформацію образу Максима Коломійця в романі А. Кокотюхи «Чорний ліс». Звернено особливу увагу на історичні події, які відіграли важливу роль у формуванні його світогляду, а також показано внутрішні зміни, які відбувалися з образом головного героя протягом усього твору.

Ключові слова: історичний роман, історичне тло, українсько-повстанські підрозділи, художня трансформація, образ.

Анотация

Л. РОМАНЕНКО, О. ЕФРЕМОВА. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБРАЗА МАКСИМА КОЛОМИЙЦА В РОМАНЕ А. КОКОТЮХИ «ЧЁРНЫЙ ЛЕС»

В статье рассмотрена художественная трансформация образа Максима Коломийца в романе А. Кокотюхи «Чёрный лес». Обращено особое внимание на исторические события, которые сыграли важную роль в формировании его сознания, а также показаны внутренние изменения, которые происходили с образом главного героя на протяжении всего произведения.

Ключевые слова: исторический роман, исторический фон, украинско-повстанческие подразделения, художественная трансформация, образ.

Summary

L. ROMANENKO, O. YEFREMOVA. ARTISTIC TRANSFORMATION OF THE IMAGE OF MAXIM KOLOMIYETS IN THE NOVEL OF A. KOKOTYUKHA “BLACK FOREST”

The article deals with the artistic transformation of the image of Maxim Kolomiyets in the novel of A. Kokotyukha “Black Forest”. Special attention was paid to historical events that played an important role in its formation, also internal changes that took place with the image of the protagonist throughout the whole work are shown.

Key words: historical novel, historical background, Ukrainian-insurgent divisions, artistic transformation, image.